

A MERT BÁR ÉS A DE BÁR JELENTÉSSZERKEZETI ROKONSÁGA

BÉKÉSI IMRE

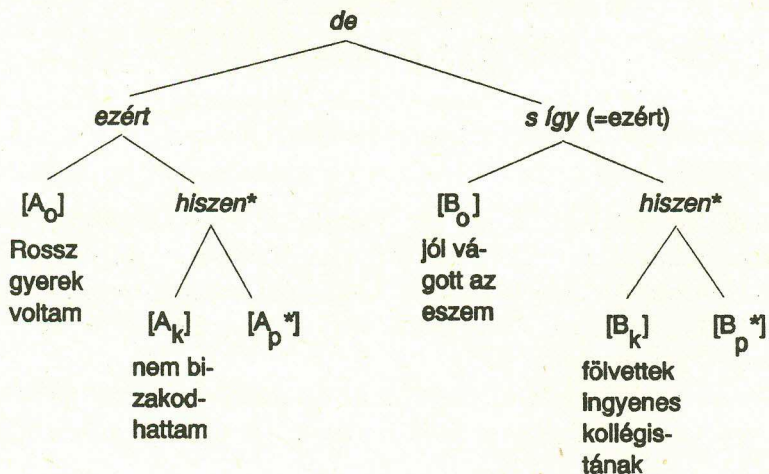
A *mert bár* gyakori, a *de bár* viszonylag ritka kötőszókonstelláció (J. Fritsche: *Papiere zur Textlinguistik* 30, Hamburg: Buske, 1982. 38). Összehasonlításuk lehetőségét az adja, hogy **jelentésszerkezetük** alapja azonos: egy ellentétesen viszonyított kettős szillogizmus. Először — az (1) példa elemzésével — ezt mutatom be:

(1) *Rossz gyerek voltam, ezért nem bizakodhattam, de jól vágott az eszem, s így felvettek ingyenes kollégistának.* (E példa korábbi elemzése: Békési I. MNy. LXXXV. 82–6.)

Ha sémába rendezzük a példamondatban felismerhető két szillogizmus 2–2 tételét, láthatjuk, hogy — mint legtöbbször — a felső tételek itt is implicitek maradnak. (Az implicit jelenlét jele Petőfi S. János kanonizált nyelvében: *):

A szillogizmus sémája:	Első szillogizmus jele: [A]		Második szillogizmus jele [B]	
Preszuppozíció (jele: p)	[A _p *]	A rossz magaviseletű gyerekeket nem veszik fel ingyenes kollégistáknak.	[B _p *]	A jó eszű gyerekeket fölveszik ingyenes kollégistáknak.
Aktuális ok (jele: o)	[A _o]	Én rossz gyerek voltam	[B _o]	Én jó eszű gyerek voltam
Konklúzió (jele: k)	[A _k]	Nem bizakodhattam	[B _k]	Fölvettek ingyenes kollégistának

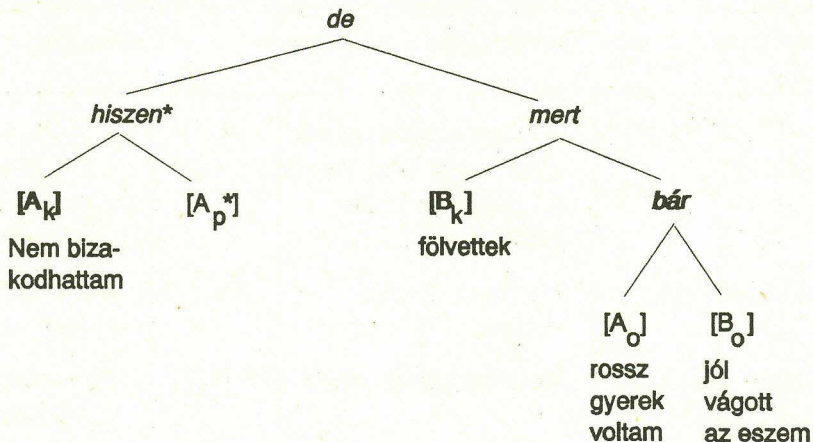
Az (1) példa jelentésszerkezetének formális ábrázolása:

Ha az itt ábrázolt jelentésszerkezetet alapsémának tekintjük, akkor komponenseinek (a két szillogizmus tételeinek sorrendi változtatásával eljutunk a *mert* bárral és a *de* bárral viszonyított változatokhoz.

a) A *mert* bárral viszonyított jelentésszerkezet

(1a) *Nem bizakodhattam, de fölvettek, mert bár rossz gyerek voltam, jól vágott az eszem.* — Ábrázolása:

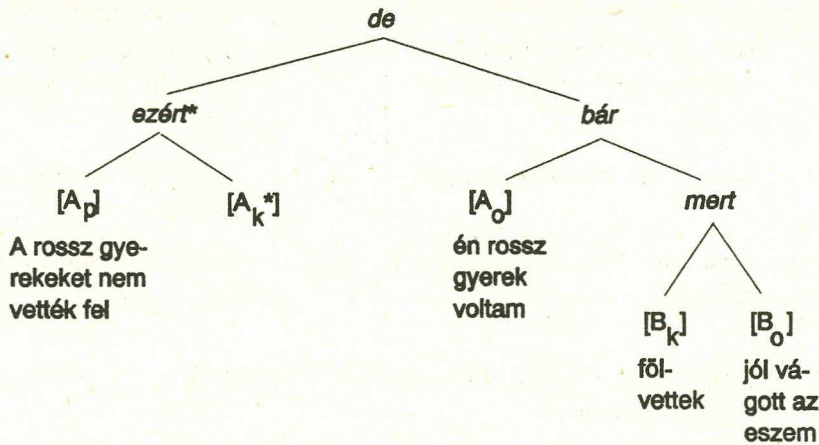

A sémáról leolvashatjuk, hogy a megengedő *bár* a két szillogizmus aktuális okai: $[A_o]$ és $[B_o]$ között viszonyít.

b) A *de* bárral viszonyított jelentésszerkezet

(1b) *A rossz magaviseletű gyerekeket nem vették fel ingyenes kollégistáknak, de bár én rossz gyerek voltam, fölvettek, mert jól vágott az eszem.* — Ábrázolása:

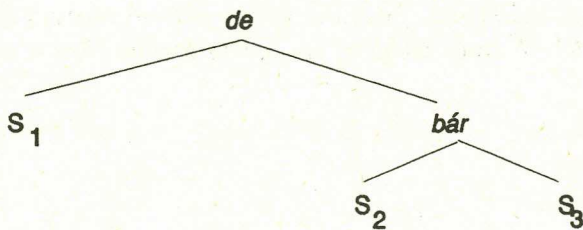

A megengedő *bár* ebben az esetben az első szillogizmus oka: $[A_o]$ és a második konklúziója: $[B_k]$ között viszonyít. Az (1a) és az (1b) összehasonlításából azt is láthatjuk, hogy csupán önmagukban az explikált tagok nem adják össze a teljes jelentésszerkezetet. Johannes Fritsche alábbi *de bár* elemzése is azért problematikus, mert megelégszik az explikált tételek viszonyaival. (Felfogásában mondatok, tagmondatok közti viszonyokról van szó, ezeket jelöli az S):

- (2) (S1) *Mindig, amikor Károly iskolába megy, János otthon marad.*
 (S2) *De bár Károly ma iskolába megy,*
 (S3) *János nem marad otthon.*

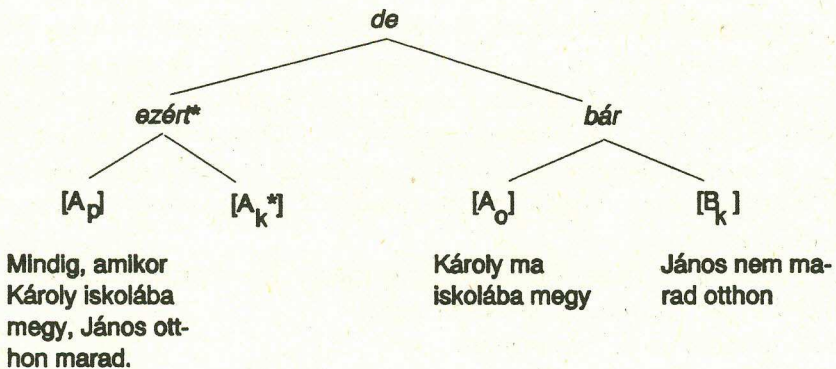
A három mondat összefüggéseit Fritsche az alábbi gráffal ábrázolja:

Ez az ábra a példa szintaktikai tagolódásának kétségtelenül megfelel, a példában rejlő jelentésszerkezet feltárásához azonban két szillogizmus implicit tagjait kell rekonstruálnunk:

[A _p]	Mindig, amikor Károly iskolába megy, János otthon marad.	[B _p]	Ha Jánosnak fontos dolga akad, nem marad otthon.
[A _o]	Károly ma iskolába megy.	[B _o]	Jánosnak ma fontos dolga lesz.
[A _k]	Arra lehet számítani, hogy János otthon marad.	[B _k]	János ma nem marad otthon.

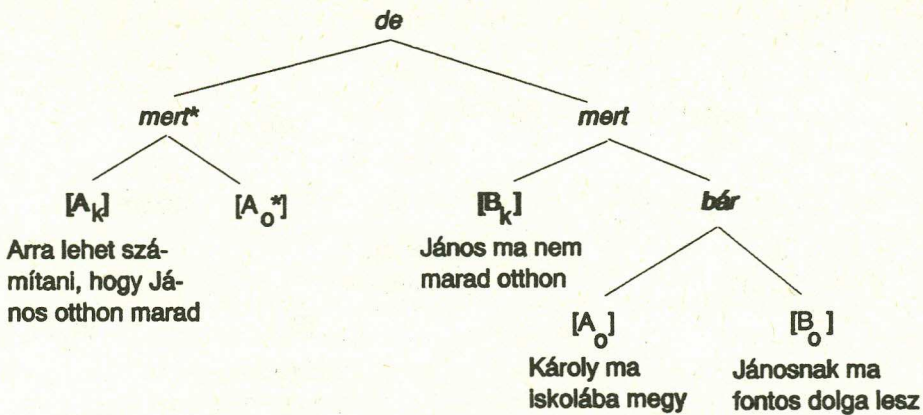
Az explicált és a rekonstruált implicit tételekből a (2) példa jelentésszerkezete így ábrázolható:

A fenti sémából (s a rajta nem jelölt implicit tagok explicálásából) a *mert bár* viszony így jelenik meg:

(2a) *Arra lehet számítani, hogy János ma otthon marad, de nem marad otthon, mert bár Károly iskolába megy, Jánosnak fontos dolga lesz.* —
 Ábrázolása:

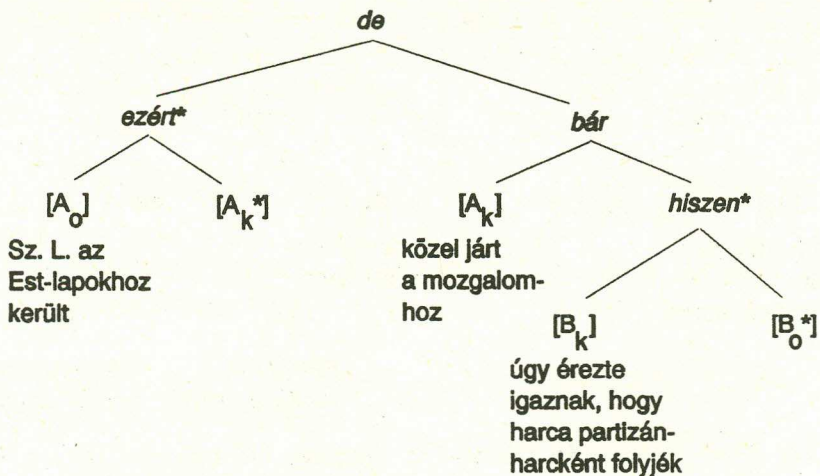

A két művi példa után tekintsünk meg egy élő szöveget is! *De bárral* viszonyítja gondolatmenetének két fő részét Németh László az alábbi idézetben. Az élő szövegben nehezebb széttagolni a kettős szillogizmus tételeit, de — ha vitathatóan is — meg lehet tenni. (3) „*Amióta mint huszonnégy éves kamasz [Szabó Lőrinc] az Est-lapokhoz került, ha valaki, ő harcolt a tőkével, ott élt a gyomrában, benne ült az emésztőnedveiben. De bár egy időben igen közel járt a mozgalomhoz, úgy érezte igaznak, hogy harca partizánharcként folyjék tovább.*” (Németh László)

A (3) példa két szillogizmusának elkülöníthető tételei:

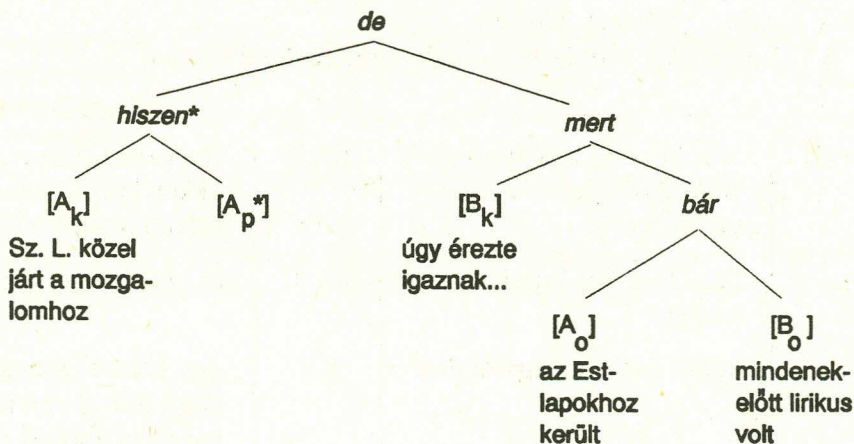
[A _p *]	Aki bekerül a tőke gyomrába, közel kerül a mozgalomhoz is.	[B _p *]	Ha valaki lírikus, akkor harcát partizánharcként vívja.
[A _o]	Sz. L. az Est-lapokhoz került	[B _o *]	Sz. L. lírikus volt.
[A _k]	közel járt a mozgalomhoz	[B _k]	úgy érezte igaznak, hogy harca partizánharcként folyjék tovább.

A *de bárral* viszonyított szövegrészlet jelentésszerkezete:

A (3) példa gondolatmenete átalakítható *mert* bárral viszonyított gondolatmenetté. Ebben a sorrendi változatban a [B_o]-nak explicálódnia kell:

(3a) Szabó Lőrinc közel járt a mozgalomhoz, de úgy érezte igaznak, hogy harca partizánharcként folyják tovább, mert bár bekerült az Est-lapokhoz, mindenekelőtt lírikus volt. — Ábrája:

Összegzés. — A három elemzett példa közös alapját két szillogizmus alkotja, ezek ellentétes viszonyát — Deme László elnevezésével — a főkapcsolás szerepű *de* jelöli. A *de* bár és a *mert* bár egyaránt a *de* utáni/alatti pozícióban van; különbségüket a beépülésük sorrendje, valamint az általuk viszonyított tételek explicit vagy implicit jelenléte fejezi ki. (E témakör-ről részletesebben: A kettős szillogizmus. In: Petőfi S. János–Békési Imre (szerk.): Szemiotikai szövegtan, Szeged, 1991.)